“پێشمەرگە”*.. لە سەنگەری ئەدەبیاتدا … سەنگەر زراری

سەرەڕای ئەو هەموو باسوخواسەی پێشمەرگە و بڵاوبوونەوەی ناو و قارەمانەتییەكەی بە هەموو جیهاندا، بەڵام ڕەنگە تا ئێستا زۆرێك نەزانن وشەی “پێشمەرگە” لە چییەوە هاتووە؟! لەكاتێكدا جگە لەوەی سەرەتای دەركەوتن و درەوشانەوەی ئەم وشەیە لە سەردەمی كۆماری مەهاباد بووە، لەهەمانكاتدا بووەتە ناونیشانی یەكەمین ڕۆمانی چاپكراوی كوردیش لە كوردستانی عێراق.

نازانم ئەمە بەدبەختی كوردە، یان نیشانەی خەبات و ئازایەتییەكەیەتی كە چیرۆك و داستان و ڕۆمانی زۆرێك لە وڵاتان بە خۆشەویستی و پرس و كێشە كۆمەڵایەتییەكان دەستپێدەكات، بەڵام كورد سەرەتای ئەدەبیاتیشی بە بەرخودان و بەرپەرچدانەوەی دوژمن دەستیپێكردووە، یان ئەگەر باسی عەشق و خۆشەویستیشی كردبێ، ئەوە تەنیا بەهانەیەك بووە بۆئەوەی چی لە ناو دڵییەتی، لە ڕێگای باسی خۆشەویستییەوە هەڵیڕێژێ، وەكو شاعیری گەورەی كورد ئەحمەدی خانی (1651-1707ز) لە “مەموزین”ـەكەیدا دەڵێت:

شەرحا غەمێ دل بكەم فەسانە

زین و مەمێ بكەم بەهانە

واتا خانی زین و مەمی تەنیا كردووەتە بەهانەیەك بۆ ئەوەی ئەو خەم و ئازارەی میللەتەكەی كە لە دڵییەتی، لەو ڕێگایەوە هەڵیڕێژێ و مەبەستی سەرەكی باسی مەموزین و عەشق و خۆشەویستی نییە.

هەر بەوشێوەیەش یەكێك لە بابەتە سەرەتاكانی ئەدەبیاتی گێڕانەوەی ئێمە، بەناوی (پێشمەرگە) دەستپێدەكات و “پێشمەرگە” بووەتە ناونیشانی ڕۆمانەكەی ڕەحیمی قازی، لەم ڕۆمانەدا ئەوە ڕوونكراوەتەوە كە ناوی پێشمەرگە لە چییەوە هاتووە و بۆ یەكەم جار چۆن بۆ سەربازانی كورد بەكار هێنراوە؟! لە ڕۆمانەكەدا كاتێك مامۆستا هەمنی موكریانیی شاعیر، دێتە لای قازی محەمەدی نەمر و پێی دەڵێت:

“قوربان وەڵاهی قسەیەكی هێندە خۆشم پێیە، كە ئەگەر بێت بگێڕمەوە ڕەنگە باوەڕم پێ نەكەی، ئەوە دوو ڕۆژ بوو برادەرانی خوێندەوار و هونەرمەند و پسپۆڕ و زماناسم وەكۆ كردبوو كە بزانین لە زمانی كوردیدا لەجیاتی وشەی سەرباز و نیزامی و عەسكەر و موجاهید و فیدایی، چ وشەیەك لە كار بێنین، زۆرمان قسەوباس لەسەر كرد، كێشە و هەرایەكی گەورە پەیدابوو، بەڵام نەتیجە وەگیر نەكەوت، هەموو

ماندوو و شەکەت بووین و داوای چامان کرد، پیر□ پیاوێکی دنیادیتوو، چای بۆ هێناین و بە پێکەنینەوە گوتی: با نەخوێندەواریش بم، خۆ کافر نابم بڵێم کێشەی مامۆستاکان لەسەر چییە؟! لە وەڵامدا پێمان گوت کە بە پێچەوانە، ڕەنگە بتوانی یارمەتیشمان بدەی. جا بڵێ بزانین لەباتی سەرباز لە کوردی چت پێ شك دێ؟ پیرە دیسان پێکەنی و گوتی: بێ بەڵا بن بۆ هێندە خۆتان ماندوو دەکەن، مەگەر نەتانبیستووە لە ڕابردوودا لەنێو کوردەواری بە پیاوی لەخۆبردوویان دەگوت: (پێشمەرگە)…ل109-110”.

بێگومان ئەم ڕووداوە ڕاستەقینەیە و “ڕەحیمی قازی”ش زیرەکانە ئاخنیویەتییە نێو ڕۆمانەکەی، لەوێشەوە وشەی “پێشمەرگە” دەبێتە ناوی سەربازانی کورد لە کۆماری کوردستان و دواتر هەموو ئەو کوردانەی ل□ پێناو خەباتی نەتەوەیی تێدەکۆشن و تا ئێستاش ئەم ناوە بەرەو درەوشانەوە و ناو و دەنگی زیاتر دەچێت.

دکتۆر ڕەحیمی قازی، یەکێك بوو لەو قوتابیانەی کە کۆماری کوردستان، بۆ خوێندن لەگەڵ چەند قوتابییەکی دیکە ناردبوونییە وڵاتی س□□قییەت و ئامۆزای پێشەوا قازی محەمەدیشە، دکتۆر مارف خەزنەدار لە بەرگی شەشەمی “مێژووی ئەدەبی کوردی”دا، ل□ بارەی ڕۆمانی پێشمەرگە دەڵێت: بێگومان ڕۆمانی (پێشمەرگە)ی ڕەحیمی قازی، لە ژێر کاریگەری ئەدەبی ڕووسی و لاساییکردنەوەی عەرەبی شەمۆ بوو. چونکە ڕەحیم لە دوای نیشتەجێبوونی لە باکۆ، لە ساڵی (1946)ــەوە تا کاتی کۆچی دواییکردنی، لە ژێر کاریگەریی ڕۆشنبیریی ئەوروپا ڕۆمانەکەی نووسیی□وە.

ئەم ڕۆمانە سەرەتا لە ساڵی (1338)ی کۆچیی هەتاوی، بەرامبەر (1959) لە شاری ئیرەوانی وڵاتی ئەرمینیا چاپ کرا و چاپی دووەمیشی لە بەغدا لە ساڵی (1961) بڵاوبووهتەوە. دکتۆر ڕەحیمی قازی خۆی لە پێشەکی کتێبەکەیدا، دەقەکەی بە چیرۆك دەناسێنێ، هەروەها دکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ و حەسەنی قزلجیش کە پێشەکییان بۆ ڕۆمانەکە نووسیوە، دکتۆر عیزەدین بە چیرۆکی درێژ و قزلجییش بە چیرۆك ناوی دەبەن. بەڵام پسپۆرانی ئەدەبیی لەسەر ئەوە یەك دەنگن کە دەقی (پێشمەرگە) ڕۆمانە و منیش پێم وایە کە هەموو خەسڵەتێکی ڕۆمانی تێدایە و ناکرێ بە چیڕۆك ناو ببرێ.

ئەم ڕۆمانە باسی ئەو ڕووداوانە دەکات کە پێش دامەزراندن و لە سەروبەندی دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە مەهاباد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕوودەدەن، باسی ئەو ئازار و مەینەتییانە دەکات کە خەڵکی هەژار چۆن بە دەستی ئاغا و دەرەبەگەکان دەچەوسێنرێنەوە و خوێن و

ماڵ و موڵك و تەنانەت ئافرەتەكانیشیان هەر بۆ ئەوانە، هەروەها چۆن پیاوانی دەسـەڵاتدارانی ئەوكاتی تارانیش لایەنگری ئەو دەرەبەگانەن و پشتی یەكتر دەگرن بۆ چەوسانەوەی خەڵك ڕەشوڕووت.!! دوو گەنج بە ناوەكانی پیرۆت و شەركە، لە گوندێكی سەر بە شاری سەقزی ڕۆژهەڵاتی كوردستان، دوای ئەوەی یەكێك لە ئاغاكان دەكوژن كە دەستدرێژی كردووە تەسەر خوشكەكەی شەركە (كە هاوكات خۆشەویستی پیرۆتیش بووە)، لە ناوچەكەی خۆیان هەڵدێن و دوای بەنەوبەردەی زۆر پەیوەندی بە كۆمەڵەی (ژ.ك) دەكەن و دواتر لە خەبات بەردەوام دەبن تا ئەوكاتەی لە ساڵی (1945)، ناوچەكەیان لە دەرەبەگەكان پاك دەكەنەوە و بەسەر دوژمنەكانیاندا سەردەكەون.

یەكێك لە گرنگییەكانی ئەم ڕۆمانە ئەوەیە كە بە ڕتووش و جوانكاری، باسی ئەو سیفەتانە دەكات كە لەناو كورددا هەیە، بۆ نموونە باسی ئازایەتییان دەكات، بەڵام ئاماژەی ئەوەشی تێدایە كە هەمیشە وەكو ڕەگەزێكی لە پیاو كەمتر حیساب بە ئافرەت كراوە و پیاوانیان بە ئافرەت شكاندووەتەوە: "لە نێو ئەكراددا هەڵاتن بە عەیبێكی گەورە مەحسوب دەكرێت و هەر كەسەی هەڵاتن لە نەزەر بگرێ، لە ژنی كەمتر مەحسووب دەكەن...ل32".

لێرەدا نووسەر هەم دەیەوێت ئازایەتی كوردان دیار بخات و هەم ئەوەش بخاتەڕوو كە هەمیشە جۆرێك لە نابەرامبەری لە نێوان ڕەگەزی نێر و مێ لەنـاو كـورد پەیڕەوی لێكـراوە و ئەگەر پیاوێـك بە كەم دابنێن، بە ئافرەتیان چواندووە، لەلایەكی دیكەش بە ئەوەی حەیا و حورمەت و ڕێزی ئافرەت پیشان بدات، بەو جۆرە باسی ئافرەتی كورد دەكات: "كیژی كوردی هەمیشە بە سەربەندی و حەیا و نامووسەوە ژیاوە و گەورەترین سەربەرزی كیژی كوردییش هەر ئەوەیە...ل56".

ئەم ڕۆمـانە سـەرەتای ئەوەی لە سـەرەتاكانی ئەدەبیـاتی گێڕانەوەی كوردی نووسراوە، بەڵام لەهاتوویی نووسەرەكەی لەم بوارە دەردەخات، ڕۆمانەكە لە ڕووی تەكنیك و گرێچنی و وەسفەوە، زۆر پێشكەوتووە و تا ئێستاش هەندێك ڕۆمان بەم شێوازە دەنووسرێن، هەروەها نووسەر هەوڵی داوە تا بكرێت بە كوردییەكی پەتی و جوان ڕۆمانەكەی بنووسێت و لە دوو شوێنیش ئاماژە بەوە دەكات كە ئەوانەی دەیانەوێ خۆیان هەڵكێشـن، زمانەكەیـان تێكەڵ بە وشەی فارسـی و عەرەبـی دەكەن، هەروەكو چۆن تا ئێستاش بووەتە باو كە وشە و چەمكی بێگانە بە تـایبەتیش ئینگلیـزی، لە نووسـین و قسـەی نووسـەر و ڕۆشنـبیران بەكاردێت، لەكاتێكدا ئەو وشانە بەرامبەریان بە كوردی هەیە. لە ڕۆمانەكەدا یەكێك لە كاربەدەستانی حكوومەتی ئێرانی دژە كورد،

لەسەر ئەمە گاڵتە بە ئاغایەك دەكات كە وشەی فارسی لە قسەكانی بەكاردێننێ و پێی دەڵێت كە كوردی بیرچووەتەوە. ڕەنگە ڕۆمانووس لێرە مەبەستی ئەوە بێت كە ئەگەر وشەی بێگانە زۆر لە ناو قسەكانمان بەكار بێنین، نەك خۆمان، بەڵكو دوژمنەكانیشمان گاڵتەمان پێدەكەن.

سەرەڕای تێپەڕینی ئەو هەموو ساڵە بەسەر ڕۆمانەكە، بەڵام هێشتاش ئەگەر خوێنەر دەستبداتە خوێندنەوەی، ناتوانێ وازی لێبێنێ، مامۆستا حەسەنی قزڵجی گوتەنی: “تا نەیخوێنیتەوە، نازانی چەند بەرز و باڵا و شاكارێكی ئەدەبییە”.
بۆیە پێویستە هەموو خوێنەرێكی كورد، ڕۆمانی پێشمەرگە بخوێنێتەوە.

* پێشمەرگە (ڕۆمان)- د. ڕەحیمی قازی، دەزگای ئاراس بۆ چاپ و بڵاوكردنەوە، چاپی سێیەم (2008).

سەنگەر زراری
sangarzrary@gmail.com